

Van bos naar hei- of niet?

— Bert Geerdes, provincie Utrecht en
Marcel Schrijvers

foto's Bert Geerdes

De Boswet schrijft voor dat gekapt bos dient te worden herplant. Indien dit niet op dezelfde locatie mogelijk is, moet het bos op een andere locatie worden gecompenseerd. De minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit kan een ontheffing verlenen voor deze herplantplicht. Dit is gebeurd in de provincie Utrecht, waar 350 hectare bestaand bos zonder compensatie wordt omgevormd tot heide. Hoewel de provincie de intentie van de Boswet en het belang van bos onderstreept, heeft Utrecht er op specifieke plekken bewust voor gekozen om de voorkeur te geven aan heide boven bos.

Tweeduizend jaar geleden bestond het hoger gelegen deel van Nederland, naast uitgestrekte hoogveengebieden, voor een groot deel uit ondoordringbaar bos. Of was er toch meer sprake van een open, parkachtig landschap? De meningen blijven verdeeld. Minder discussie bestaat er over de situatie in de eerste helft van de negentiende eeuw. Uitgestrekte heidevelden bedekten de hogere zandgronden, als gevolg van grootschalige boskap, het lokaal steken van plaggen en de langdurige overbegrazing door landbouwhuisdieren van de aanwezige bewo-

ners. Enorme schaapskuddes zorgden voor een extreme begrazingsdruk op de heidevelden tussen de vijftiende en het eind van de negentiende eeuw. De oppervlakte aan heide besloeg aan het begin van de negentiende eeuw in Nederland ongeveer 800.000 hectare, bijna 20 procent van Nederland. Vanaf dat moment nam het areaal heide weer af, deels door bebossing maar vooral door heideontginningen. Deze ontginningen vonden op grote schaal plaats, onder andere door de toepassing van kunstmest waardoor akkerbouw veel rendabeler, en op vochtige gronden beter mogelijk werd (akkerbouw was lucratiever dan schapenteelt). Bovendien verminderde eind negentiende eeuw de schapenhouderij verder als gevolg van dalende wolprijzen door een gestegen import van wol uit Australië.

Stuthout

In de jaren dertig van de vorige eeuw werd er in het kader van de werkverschaffing, maar vooral ook omdat er veel stuthout nodig was voor de mijnbouw in het zuiden van ons land, op grote schaal bos aangeplant. Het doel was productiebos; er werd niet gestreefd naar ontwikkeling van een divers bos met allerlei inheemse boomsoorten en een mantel- en zoombegroeiing met diverse struiken en kruiden. Uitgestrekte vlakten met hoofdzakelijk grove dennenbos werden aangelegd zonder structuurverschillen of diversiteit in leeftijdsopbouw. Het areaal productiebos groeide in die jaren snel.

In 1940 was er nog ongeveer 100.000 hectare heide over. Halverwege de twintigste eeuw werden heide en ook bijvoorbeeld stuifzand veelal gezien als 'woeste gronden' die nodig in cultuur gebracht moesten worden. Heideontginningen voor landbouw speelden een hoofdrol, maar zoals aangegeven vond er ook aanleg van productiebos plaats. In die tijd werd bosbescherming veelal als natuurbescherming gezien. De in de Boswet opgenomen herplantplicht (1961) verplicht een ieder om gekapt bos te herstellen. Echter, de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) kan in 'bijzondere gevallen' besluiten om een ontheffing van deze herplantplicht te verlenen (artikel 6 Boswet). Deze 'bijzondere gevallen' worden in de Boswet niet nader omschreven, maar er zijn voorbeelden waarbij deze ontheffing werd verleend voor bosvorming naar andere natuurtypen zoals heide. Ook aan Staatsbosbeheer is (onder voorwaarden) een ontheffing verleend van de herplantplicht als het gaat om velling ten behoeve van realisatie van een ander natuurtype dan bos.

Waardevolle heide

Eind 2007 heeft minister Gerda Verburg de Tweede Kamer laten weten dat het (deels) kappen van bospercelen ten behoeve van de ontwikkeling van een meer natuurlijk bos mogelijk moet zijn. Hierbij sluit zij aan bij haar voorganger Cees Veerman. In de provincie Utrecht heeft Veerman in 2005 een ontheffing van de herplantplicht verleend om 350 hectare bestaand

Het Kelderbos op landgoed Den Treek voor en na kap van een bosstrook.

bos om te vormen naar heide. De wenselijkheid van ontbossing op grotere schaal, middels een dergelijke ontheffing, staat regelmatig ter discussie.

Bert Geerdes, Adviseur Natuurbeheer bij de provincie Utrecht, is nauw betrokken bij de bosomvorming naar heide in Utrecht. De recente geschiedenis van heide in Utrecht en de natuurwaarde van heide spelen voor hem een belangrijke rol bij de omvorming van bos naar heide: “De uitgestrekte heidevelden op de Utrechtse Heuvelrug verloren 150 jaar geleden hun economische functie en werden op grote schaal vervangen door bos. De Utrechtse Heuvelrug bestaat tegenwoordig voor slechts 4% uit heide. Een goed ontwikkeld heideterrein heeft een specifieke flora en fauna. Vooral de fauna zit enorm in de knel. Veel soorten zijn al uitgestorven of staan op het punt van uitsterven. In de provincie Utrecht betreft het bijvoorbeeld de adder (uitgestorven), de gladde slang (uitgestorven), de veldkrekkel (nog twee populaties) en het gentiaanblauwtje (nog één uiterst kleine populatie). Voor het behoud van zulke soorten voelen wij ons verantwoordelijk en we hebben ons er ook internationaal toe verplicht.” Internationale verdragen onderstrepen het belang van deze natuurwaarden. Geerdes vervolgt: “Gladde slang, zandhagedis en heikikker staan op bijlage IV van de Europese

Habitatrichtlijn en zijn streng beschermd in de Nederlandse Flora- en faunawet. Droge heide en stuifzand staan op de Europese referentielijst van habitattypen waarvoor beschermde gebieden zijn of moeten worden aangewezen. Nederland neemt een belangrijke plaats in in de verspreiding van heide en stuifzand in het laagland van Noordwest-Europa.”

Er zijn diverse redenen voor de achteruitgang van heidesoorten in Utrecht te noemen. “Een belangrijke oorzaak van het uitsterven van soorten in heideterreinen is dat de terreinen te klein en te geïsoleerd zijn. Het zijn eilandjes in een zee van bos geworden. Zelfs al komen bepaalde soorten nog voor, de populaties krijgen onvoldoende omvang om slechte tijden te kunnen overleven. Sterft een soort lokaal uit dan zijn de terreinen te geïsoleerd om opnieuw gekoloniseerd te kunnen worden. In natte heide is verdroging een oorzaak van het uitsterven van soorten. Eén van de oorzaken van verdroging van natte heideterreinen is dat de meestal aanwezige omringende naaldbossen veel water verdampen”, aldus Geerdes. Naast de natuurwaarde van heide prijst Geerdes de recreatieve functie van heide. “De resterende heide wordt niet alleen door planten en dieren, maar ook door recreanten zeer gewaardeerd. Elke beheerder weet dat de afwisseling tussen bos en heide een grote recreatieve aantrekkingskracht heeft.

Welke recreant eet zijn picknick niet het liefst aan de rand van het bos, in het zonnetje, met uitzicht over de glooiende heuvels van de heide? De afwisseling tussen bos en heide is voor bepaalde groepen recreanten aantrekkelijker dan bos of heide alleen.”

Positieve reacties

Geerdes is een voorstander van bosomvorming naar andere natuurtypen, mits dit onder bepaalde randvoorwaarden plaatsvindt. De provincie Utrecht heeft op kaart aangegeven waar heideherstel mogelijk is en met welke oppervlakte de betreffende terreinen vergroot kunnen worden met ontheffing van de herplantplicht. De locaties zijn strategisch gekozen op historische gronden. Het gaat om 350 hectare van de 20.000 hectare bos in deze provincie. De omvorming van bos naar heide is hiermee duidelijk afgebakend qua omvang en locatie. Zowel over de kaart met locaties voor heideherstel als over de concrete afbakening in het veld bestaat er opvallend veel consensus bij alle betrokkenen. Geerdes: “Er heerst grote eensgezindheid over welk bos behouden moet blijven en welk mag verdwijnen. Het bos dat gekapt wordt betreft meestal monoculturen van Oostenrijkse en grove den. Op heel kleine schaal ook Douglas en fijnspar. Het betreft monotone, vaak jonge bossen, soms nog na de Tweede Wereldoorlog aangeplant op heideterreinen.” Geerdes geeft aan dat zowel de natuurwaarde als de recreatieve waarde van de te kappen bossen beperkt zijn. Ook de houtproductiecapaciteit is vaak niet groot omdat het om zeer arme bodems gaat. Verder komen er opvallend weinig klachten van bezoekers van de terreinen over boskap. Integendeel, als er al op de bosomvorming gereageerd wordt, is het in positieve zin. Daarbij speelt waarschijnlijk een rol dat de werkzaamheden altijd goed uitgelegd worden, zowel in de lokale krant als op bordjes in het veld. Alle grote terreinbeheerders en zes van de acht particuliere bouseigenaren die het aangaat hebben inmiddels bos omgevormd naar heide. Hun motieven zijn natuur, belevingswaarde en cultuurhistorie. Veel beheerders willen al heel lang bos omvormen naar heide maar de herplantplicht maakte dit tot dusver onmogelijk.

De regels van het Ministerie van LNV, op basis van de Nota Open Bos, maken compensatie in de praktijk vrijwel onmogelijk. Compenseren in de Ecologische Hoofdstructuur of in gebieden die zijn begrensd als Groen rondom de Stad mag niet. De compensatie moet plaatsvinden buiten de bestaande beleidsplannen om en dus ook op eigen kosten, dat wil zeggen dat voor de waardedaling van de landbouwgrond geen subsidie kan en mag worden ontvangen. Landbouwgrond kost in Utrecht al gauw € 45.000 per hectare. Daarnaast moet je landbouwgrond kunnen vinden die aan de compensatie-eisen van het Ministerie van LNV en het bestemmingsplan van de gemeente voldoet. Een individuele landgoedeigenaar kan

Er zijn een hoop gezichtspunten (en publieke emoties) verbonden aan bosvorming. Op de volgende websites zijn voorbeelden hiervan te vinden.

<http://www.avih.nl>

<http://www.bosnemens.nl/pagina46a.html>

http://www.staatsbosbeheer.nl/actueel/nieuws/details.asp?NWS_ID=989

http://www.uvb.be/index.php?option=com_content&task=view&id=27&Itemid=1

<http://www.woudreus.nl>

aan dit alles meestal niet voldoen. Bovendien ervaren veel beheerders deze regelgeving als onrechtvaardig: men herstelt geen heide om er financieel beter van te worden maar om de natuur te helpen.

Herplantplicht geldkwestie

Volgens **Patrick Jansen**, directeur van **Stichting Probos**, werkt de Boswet als instrument om het bosareaal in Nederland in stand te houden uitstekend. Als het gaat om de omvorming naar andere natuur, moet er volgens Jansen wel beperkt de mogelijkheid zijn om ontheffing te krijgen. Jansen geeft aan dat het verstrekken van een ontheffing van de herplantplicht vooral een geldkwestie is, omdat compenseren altijd mogelijk is mits er geld is. “De grote vraag is natuurlijk hoe de minister gaat bepalen of

iemand wel of geen geld heeft? Of heeft de betreffende organisatie er simpelweg geen geld voor over? Ook zal de minister moeten bepalen of het nieuwe natuurype een grotere waarde heeft dan het verdwenen bos. En kijkt de minister dan naar cultuurhistorie, productie, beheerkosten, beleving en natuur (zowel biodiversiteit als natuurlijkheid) gezamenlijk of naar slechts één van deze functies? Het zal niet eenvoudig zijn éénduidige criteria voor ontheffing op te stellen.”

Dit laatste wordt ook door enkele provincies onderschreven. Deze provincies merken op dat de Boswet nog prima functioneert maar dat er wat betreft het omvormen van bos naar andere natuurypen meer ruimte geboden zou kunnen worden. Het is alleen te kort door de bocht om dan direct voor ontheffing van de herplantplicht te kiezen. Een verzoek tot ontheffing van de herplantplicht bij bosvorming naar heide wordt nu op basis van de Nota Open Bos beoordeeld. Dit is op dit moment het enige afwegingskader tussen bos of andere natuur in de Boswet. Deze provincies geven verder aan dat het Ministerie van LNV zo snel mogelijk met beleid moet komen waarin wordt aangegeven onder welke voorwaarden er ontheffing kan worden verleend van de herplantplicht, indien er bos wordt gerooid ter realisatie van de natuurdoelen van de Natura 2000-gebieden. Het is dus tijd om de destijds opgestelde Nota Open Bos en de Boswet aan te passen aan de huidige inzichten en wensen vanuit de maatschappij. Bert Geerdes voegt hieraan toe dat er zowel bij LNV als bij de meeste provincies een tweedeling bestaat: “De vanouds bij bos en de Boswet betrokken mensen die ‘hun’ Bos(wet) te vuur en te zwaard verdedigen, en de natuurmensen, die van wetten geen verstand hebben en daarom al 30 jaar het onderspit delven.”

In het januarinumnummer van het Vakblad is Ineke Brusse van het Bosschap ingegaan op het doel, de achtergrond en mogelijkheden tot verbetering van de Boswet. Het Bosschap werkt op dit moment hard aan verbetervoorstellen, onder andere op het gebied van compensatie bij natuurontwikkeling. Binnenkort zal hierover meer duidelijkheid komen, zodat er naar verwachting spoedig een duidelijker kader komt voor betreffende natuurontwikkeling door boskap en de wetgeving vanuit de Boswet.

Tevreden

Bert Geerdes is zeer tevreden over de gang van zaken in Utrecht. “De bossen die in Utrecht worden omgevormd zijn ooit aangeplant om hout te produceren. Aanplanten van bos was destijds het beste wat men met de betreffende grond kon doen. Tegenwoordig ligt dat anders. Nu kiezen we op deze plekken na een laatste houtoogst voor heide omdat de kwaliteit van het gebied daar mee gediend is. Op andere plekken komt er nieuw bos bij: op voormalige landbouwgronden, in de Ecologische Hoofdstructuur, rond de grote steden, op nieuwe landgoederen.” Geerdes geeft aan dat er al heel lang zorgen bestaan over de versnippering en het kwaliteitsverlies van de heide. “Het Andere Onderwerpen (AO) boekje nr. 874 uit 1961, getiteld ‘Hoe klein wordt mijn heide?’, is hiervan een mooi voorbeeld. Het vergroten van de heide op specifieke plaatsen is noodzakelijk uit het oogpunt van natuurbehoud en behoud van biodiversiteit. Het is slechts een kleinschalige correctie naar hedendaagse maatschappelijke behoefte. Het overgrote deel van het bestaande bos blijft bestaan, ontwikkelt zich verder en heeft een rol in de houtproductie. Maar hier en daar maken we nu een andere keuze.” ♦

Marcel Schrijvers

m.schrijvers@staatsbosbeheer.nl

Bert Geerdes

Adviseur Natuurbeheer, Provincie Utrecht

bert.geerdes@provincie-utrecht.nl

Voorpagina van het boekje ‘Hoe klein wordt mijn heide’, AO-REEKS (Actuele Onderwerpen) deel 874, 25 augustus 1961.